

Оксана Пестерчук, АСОЦІАТИВНИЙ СЛОВНИК ВЛАСНИХ ОСОБОВИХ ІМЕН, Луцьк, ПП Іванюк В. П., 2019, сс. 200.

У сучасному українському мовознавстві відзначають активний розвій ономастики як самостійного лінгвістичного напрямку в межах кількох наукових національних ономастичних шкіл¹. Простежуємо й розроблення ономастичних словників, що вирізняються новаторськими концепціями. До подібного типу словників належить і *Асоціативний словник власних особових імен*, укладений Оксаною Пестерчук², хоч він не єдиний в арсеналі українських словників подібного типу. В українському мовознавстві має місце й невеличкий за обсягом асоціативний онімічний словник Олени Карпенко³.

Асоціативний словник, чи словник асоціативних норм національної мови „це словник, побудований на основі психолінгвістичних експериментів, найпоширеніший з яких „асоціативний експеримент, що базується на методі вільних асоціацій. Він полягає в тому, що учаснику експерименту пропонується словостимул, на яке останній повинен відреагувати «першим словом або словосполученням, що прийшли йому на думку; слово-реакція і є асоціацією, що демонструє „свідомість” (менталітет) носіїв тієї чи тієї мови»⁴. Асоціативний експеримент вважають одним з найбільш ефективних на сьогодні методів дослідження національної мовної свідомості, зокрема фахівці наголошують, що саме цей метод надзвичайно продуктивний для вивчення своєрідності мовної свідомості носіїв різних лінгвокультур⁵. Таку думку підтримують українські й російські дослідники, зокрема Олена Горошко, Володимир Гольдін, Анна Павлова, Катерина Старостина. Однак цей метод не менш цінний і для вивчення внутрішніх національних відмінностей у мовній свідомості, тому, очевидно, важливо враховувати й те, кого саме обрано для участі в асоціативному експерименті, який соціальний склад його учасників, їхня стать, вік, рівень освіти і под.⁶, що бажано описувати в передмові до подібного типу словників.

¹ Див. про це, наприклад: D. Janczura, *Ономастичні школи в Україні*, „Studia Ukrainica Posnaniensia” 2018, vol. 6, s. 45–52.

² О. Пестерчук, *Асоціативний словник власних особових імен*, Луцьк 2019.

³ *Примітка*. Цей словник містить 60 статей, заголовками-стимулами яких є власні назви, на які 100 реципієнтів дали свої реакції, що розміщені в словнику за частотністю (див. О.Ю. Карпенко, *Асоціативний словник – шлях до сутності власної назви*, [в:] <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/51.pdf> (08.12.2019).

⁴ В.В. Дубичинский, *Лексикография русского языка*, Москва 2009, с. 324.

⁵ Див.: А.В. Павлова, *Лингвокультурология в России: «за» и «против»*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2015, № 6 (2), с. 201–224.

⁶ Див.: Е.В. Старостина, *Ассоциативный эксперимент как метод изучения языкового сознания носителей русского языка разного возраста*, [в:] И.А. Бодуэн де Куртенэ и мировая лингвистика: междунар. конф.: VI Бодуэновские чтения (Казан. федер. ун-т, 18–21 окт. 2017 г.): тр. и матер.:

Лінгвісти зауважують, що, урахувавши матеріали асоціативних словників, можна впритул наблизитися до розуміння «принципів організації образу світу у свідомості мовців»⁷. Однак у сучасних виданнях, наприклад, у згаданій вище монографії з лексикографії В. Дубичинського, зокрема в розділах «Асоціативні словники» та «Ономастичні словники»⁸, відсутня будь-яка інформація про асоціативні словники *власних особових імен*.

Зазвичай для укладання подібного типу словників використовують методологію, застосовану й до створення словників асоціативних норм, що вже має певну традицію в сучасному українському й російському мовознавстві та базується на відповідному досвіді.

Асоціативний словник власних особових імен вирізняється тим, що стосується не лише теорії й практики ономастики, але й лінгвокогнітології, психолінгвістики, соціолінгвістики, адже його предметом, як зауважувалося, є асоціації на власні особові імена, що виникають у мовній свідомості представників певної лінгвокультури та відповідного лінгвосоціуму, зібрані експериментальним методом анкетування.

Інформантами для *Асоціативного словника власних особових імен* О. Пестерчук обрала студентів різних факультетів віком 16–25 років, які навчаються в луцьких вишах і мешкають у Волинській, Рівненській та Львівській областях, тобто місце проживання інформантів – північно-західна частина України, час анкетування – 2016–2019 роки. Зауважимо, що зазвичай для асоціативного експерименту обирають саме молодих людей, зокрема студентів, наприклад, матеріали для *Русского ассоциативного словаря* (2002)⁹ як одного з найбільш об'ємних серед лексиконів подібного типу, укладених на базі слов'янських мов, зібрано саме так. Так само шляхом проведення експериментів зі студентами різних вишів були зібрані матеріали для нових асоціативних російських словників – *Русская региональная ассоциативная база данных* (2008–2015)¹⁰ та *Русский региональный ассоциативный словарь-тезаурус* (2014)¹¹. Студенти були обрані інформантами й для українських асоціативних словників Ніни Бутенко¹².

в 2 т., под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Е.А. Горобец, Д.А. Мартыянова, Г.А. Николаева, Казань 2017, т. 2, с. 205.

⁷ В.Е. Гольдин, *Концептуальные переменные образа мира по данным ассоциативных словарей*, „Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии” 2010, вып. 9 (16), с. 97.

⁸ В.В. Дубичинский, *Лексикография русского языка*, Москва 2009, с. 230–247.

⁹ *Русский ассоциативный словарь: в 2 т.*, ред. Ю.Н. Караулов, Г.А. Черкасова, Н.В. Уфимцева, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов, Москва 2002.

¹⁰ И.В. Шапошникова, А.А. Романенко, *Русская региональная ассоциативная база данных (2008–2015)*, [в:] <http://adictru.nsu.ru> (22.11.2019).

¹¹ Г.А. Черкасова, Н.В. Уфимцева, *Русский региональный ассоциативный словарь-тезаурус*, Москва 2014, т. 1. *От стимула к реакции*, [в:] http://iling-ran.ru/library/evras/evras_1.pdf (16.10.2019).

¹² Н.П. Бутенко, *Словник асоціативних норм української мови*, Львів 1979; Н.П. Бутенко, *Словник асоціативних означень іменників в українській мові*, Львів 1989.

Розроблена О. Пестерчук анкета містить православні офіційні імена – 82 чоловічих та 54 жіночих. Кожне офіційне ім'я доповнювалося варіантами – від 2-х–5-ти до 14-ти. Відразу зазначимо, що така нерівномірна кількісна репрезентація варіантів повинна була бути обумовлена, мотивована укладачем анкети в передмові. Словник містить 550 чоловічих і 396 жіночих імен. Факт наявності кількісної відмінності в цьому разі, як видається, також слід було пояснити. Видання вийшло невеликим тиражем – 100 примірників. Проте, очевидно, після апробації й урахування рекомендацій та побажань цей словник може бути перевиданий, адже він репрезентує новаторську концепцію, хоча, як видається, й недостатньо теоретично осмислену та описану, але згодом цей недолік можна ліквідувати.

Словник складається з *Передмови* (с. 5–10), що завершується списком використаних у передмові наукових джерел, щоправда дуже скромним – усього 3 найменування; *Списку чоловічих і жіночих імен-символів* (с. 11–19), далі розміщено власне *чоловічий* (с. 20–128) та *жіночий* (с. 129–199) *іменники* – словникові статті. У виданні не виправдано відсутній такий компонент, як Зміст.

У *Передмові*, викладеній науково-популярним стилем, що мотивовано, напевно, цільовою аудиторією словника, яку, на думку укладачки, повинні складати «студенти, аспіранти, мовознавці, письменники, журналісти й психологи, а також усі, хто цікавиться українською антропонімією та народною мовою» (з анотації до словника), авторка цілком логічно розмірковує про сутність поняття «асоціація», подає визначення з популярних словників, зокрема тлумачного російсько-українського словника психологічних термінів авторства Валентини Бродовської, Валерія Грушевського та Інеси Патрик (2007)¹³, а також з психологічної енциклопедії Олександра Степанова (2006)¹⁴ й академічного тлумачного словника української мови в 11-ти томах, не надаючи при цьому відповідних коментарів. Шкода, що дослідниця не використала більш розлогу й нову інтерпретацію цього терміна, запропоновану знаними українськими лінгвістами в довідковій лінгвістичній літературі. Ідеться про термінологічну енциклопедію сучасної лінгвістики Олени Селіванової (2006)¹⁵ та термінологічний словник сучасної лінгвістики Анатолія Загнітка (2012)¹⁶. Зокрема в словнику А. Загнітка подано не лише тлумачення багатозначного терміна «асоціація», що репрезентоване двома лексико-семантичними варіантами значення, але й тлумачення цього поняття, що поширене в психолінгвістиці.

О. Пестерчук згадує *Словник асоціативних норм української мови*, укладений Ніною Бутенко (1979)¹⁷, але не вказує на інші українські асоціативні словники,

¹³ В.Й. Бродовська, В.С. Грушевський, І.П. Патрик, *Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів*, Київ 2007.

¹⁴ О.М. Степанов, *Психологічна енциклопедія*, Київ 2006.

¹⁵ О. Селіванова, *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*, Полтава 2006.

¹⁶ А. Загнітко, *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*, у 4 томах, Донецьк 2012.

¹⁷ Н.П. Бутенко, *Словник асоціативних норм української мови*, Львів 1979.

зокрема й цієї ж авторки – словник асоціативних означень іменників в українській мові (1989)¹⁸, а також дещо новіший український асоціативний словник Світлани Мартінек (2007)¹⁹.

Не мотивовані в передмові й принципи побудови словникових статей, не узагальнено інформацію про те, які варіанти пропонувалися інформантами, які тенденції простежено у відповідях. Цю роботу, очевидно, укладачка словника залишила науковцям, які будуть знайомитися з лексиконом, аналізувати його. Перегляд словника дає право стверджувати, що варіантами особових імен, уміщених у словнику, є повні офіційні назви (напр., *Вадим* або *Богдан*), іншомовні (переважно російські й польські) відповідники, графічно оформлені українськими літерами (*Вадім* або *Дан*), зменшено-пестливі форми українського, російського й польського варіантів імені (*Вадімчик*, *Вадик*, *Вадік* або *Богданко*, *Богданчик*, *Данік*, *Бодзьо*, *Бодзьо*). Відповіді засвідчують, що асоціації на власні імена людей репрезентовані іменниками (загальними і власними назвами), насамперед вони пов'язані з образами родичів, друзів, сусідів, знайомих, видатних діячів науки й техніки, культури, місцем перебування людини (установа, географічна назва та ін.), рисами характеру, що вербалізовані іменниками, прикметниками та прислівниками, назвами професій, тварин і рослин, природних об'єктів, продуктів харчування та ін.

Рецензований словник – база для комплексного аналізу асоціацій із залученням методу кількісних підрахунків, моделюванням діаграм, схем, таблиць, що, як видається, дасть змогу зробити відповідні висновки й виявити певні тенденції щодо своєрідної ментальності сучасних молодих людей, які мешкають у західних областях України, щодо їхніх пріоритетів, уподобань, смаків.

Очевидно, українська лексикографія крокує в ногу із часом, поповнюючись новими типами лексиконів, що слід схвалити, однак, такі словники потребують аналізу та вдосконалення, ретельної розробки методологічних засад, принципів укладання, які необхідно описувати для поступу, розвитку відповідної теорії. Асоціативні словники особових назв людей – це новий інструмент для аналізу мовної спроможності сучасної людини, її інтелекту, креативності.

Tetyana Kosmeda

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

¹⁸ Н.П. Бутенко, *Словник асоціативних означень іменників в українській мові*, Львів 1989.

¹⁹ С.В. Мартінек, *Український асоціативний словник: у 2 т. Т. 1: Від стимулу до реакції. Т. 2: Від реакції до стимулу*, Львів 2007.